

DYNAMICS OF SOURCES OF LAW FORMATION – FROM ROMAN LAW TO CYBERSPACE

DYNAMIKA ŹRÓDEŁ POWSTAWANIA PRAWA OD PRAWA RZYMSKIEGO DO CYBERPRZESTRZENI

ABSTRACT

The subject of the study is to show the dynamics of development of the sources of law formation. The positivist concept, which is still dominant to a certain extent, determines the perception of the law itself. The problem of the dynamics of the development of the sources of law formation can already be seen in Roman law, which *prudentes* were aware of. The hypothesis is the assertion that it is necessary to move away from the static concept of the sources of law formation. This statement is forced by the ongoing globalization changes. The aim of this work is to show this process on the example of the European Union's law and the impact of cyberspace on the law. The final result of the study is an indication of the need to link the work of lawyers with the new technologies and to take into account new social phenomena, especially those related to cyberspace in the law-making process. Technological changes force the legislator to thoroughly rethink the concept of law-making, especially procedures.

STRESZCZENIE

Przedmiotem opracowania jest ukazanie dynamiki rozwoju źródeł powstawania prawa. Obecnie, dominująca jeszcze w pewnym stopniu pozytywistyczna koncepcja prawa, determinuje spostrzeganie samego prawa jako takiego. Problem dynamiki rozwoju źródeł powstawania prawa można zauważyć już w prawie rzymskim, czego świadomość mieli przede wszystkim *prudentes*. Hipotezą badawczą jest twierdzenie, według którego konieczne jest odejście od statycznej koncepcji źródeł powstawania prawa. Twierdzenie to wymuszone jest zachodzącymi zmianami globalizacyjnymi. Celem pracy jest ukazanie tego procesu na przykładzie prawa unijnego oraz wpływu cyberprzestrzeni na prawo. Wynikiem końcowym opracowania jest wskazanie

potrzeby powiązania pracy prawników z nowymi technologiami oraz uwzględnianie nowych zjawisk społecznych, zwłaszcza związanych z cyberprzestrzenią w procesie tworzenia prawa. Zmiany technologiczne zmuszają ustawodawcę do gruntownego przemyślenia koncepcji stanowienia prawa, zwłaszcza procedur.

KEYWORDS: *cyberspace, law, source of law, law making process, EU law, Roman law*

SŁOWA KLUCZOWE: *cyberprzestrzeń, prawo, źródła prawa, stanowienie prawa, prawo unijne, prawo rzymskie*

WPROWADZENIE

W prawoznawstwie źródła prawa dzieli się na źródła poznania (*fontes iuris cognoscendi*) oraz źródła powstania i pochodzenia prawa (*fontes iuris oriundi*). Źródła prawa w obu wspomnianych znaczeniach są istotnym elementem składowym kultury prawnej. Jej kształt, zwłaszcza poziom tej kultury zależy od wielu determinantów. Jest ona wyznacznikiem jakości państwa. O poziomie kultury prawa decyduje m.in. sposób tworzenia przepisów prawnych, w tym procedury legislacyjne, indywidualne i zbiorowe postawy wobec prawa czy dominujące trendy ideologiczne. Nie mniej ważnym elementem kultury prawnej jest proces stosowania i egzekucji przepisów prawa przez organy administracji publicznej.

Przedmiotem opracowania jest analiza źródeł powstania prawa (*fontes iuris oriundi*). Obecnie dominująca koncepcja ma swoje pozytywistyczne pochodzenie. Według J. Austina (1790–1859), twórcy pozytywizmu prawniczego, prawem są normy postępowania ustanowione przez władzę państwową i przez państwo sankcjonowane. Inne normy postępowania, takie jak zwyczaj, normy moralne, w tym religijne, nie mogą być uznane za prawo obowiązujące właśnie dlatego, że nie są stanowione przez państwo. Tylko dzięki temu możliwe jest zapewnienie prawu pewności i stabilności. Według pozytywistów, prawo naturalne jest typowe dla społeczeństwa przedpaństwowego (Stępień, 1995, s. 252). Poglądy te były konsekwencją teorii wcześniej głoszonej przez I. Kanta (1724–1804), według której prawo naturalne jest tylko apriorycznym tworem świadomości (Izdebski, 2001, s. 100). W ten sposób zrodził się kult prawa stanowionego, typowego dla państwa narodowego.

Pozytywistyczna koncepcja prawa była w doktrynie XX wieku wielokrotnie krytykowana. Współcześnie zaś nie przystaje do epoki globalizacji, której głównym środowiskiem rozwoju jest cyberprzestrzeń. To właśnie, co dzieje się w cyberprzestrzeni, istotnie wpływa na dzisiejszą kulturę prawa, w tym również na procesy stanowienia prawa. Stąd celem opracowania jest analiza możliwych w kulturze prawnej zmian, które dokonują się pod wpływem rozlewającej się cyberprzestrzeni (Lukash, 2015, s. 384). Hipotezą badawczą jest twierdzenie, według którego prawo w wydaniu pozytywistycznym jest dość konserwatywnym elementem kultury. Jednak pod wpływem globalizacji zmuszone jest do coraz szybszego dostosowywania się do zachodzących zmian społecznych, światopoglądowych, politycznych, a także technicznych czy technologicznych. W tym dość krótkim opracowaniu konieczne jest ograniczenie się jedynie do analizy dynamiki rozwoju źródeł powstania prawa.

W pracy wpieryw zostanie przedstawiona rzymska kultura prawna, która stała się fundamentem przynajmniej prawa kontynentalnego, mając jednak wpływ na prawo anglosaskie czy na niektóre systemy hybrydowe, np. na prawo Południowej Afryki. Analiza tego systemu prawnego pokazuje zachodzące zmiany w systemie stanowienia źródeł prawa powodowane przemianami politycznymi i społecznymi. Ważnym elementem opracowania jest analiza rodzącego się pozytywizmu prawniczego, który doprowadził do skostnienia kultury prawnej, w tym i źródeł stanowienia prawa, w XIX i XX wieku. Druga połowa XX wieku to jednak czas globalizacji wywierający znaczący wpływ na kulturę prawną. Największy jednak wpływ na obecne spostrzeganie prawa ma cyberprzestrzeń, a wraz z nią rodząca się cyberkultura (Zawisza, 2015, s. 404). To dzięki internetowi przeciętny człowiek najczęściej poznaje prawo, ale też i może mieć coraz większy wpływ na tworzące się prawo.

ŹRÓDŁA PRAWA W KULTURZE ANTYCZNEGO RZYMU

W antycznym Rzymie powstała pierwsza wysoko rozwinięta kultura prawna, która wywarła większy (na tzw. system kontynentalny) lub mniejszy (na system anglosaski i skandynawski) wpływ na terminologię prawa prywatnego, procedurę tworzenia aktów prawnych, na podstawowe instytucje prawa czy w końcu na zasady interpretacji przepisów prawa w kulturze zachodniej. Wielu prawników twierdzi, że prawo rzymskie, obok filozofii greckiej,

chrześcijaństwa i judaizmu, jest jednym z fundamentów cywilizacji zachodniej (Kupiszewski, 1988, s. 11 i in.). Na temat recepcji prawa rzymskiego od XIX w. powstało bardzo wiele opracowań (Somma, 2005, s. 169–261; Furmanek, 2001, s. 56–65; Sitek, 1999, s. 33–45; Wieacker, 1981, s. 257; Jolowicz, 1957; Levy, 1942, s. 20–29). Kwestią specyficzną w ramach tej recepcji są jednak źródła prawa rzymskiego i ich wpływ na późniejsze źródła prawa, poczynając od średniowiecza. Niezwykle ważnym opracowaniem z zakresu znaczenia prawa rzymskiego dla europejskiej kultury prawnej wniosły rozważania polskich romanistów, zwłaszcza W. Dajczaka (Dajczak, 2005, s. 7–22), W. Litewskiego (Litewski, 1989) i T. Giaro (Giaro, 2007, s. 243–253).

Jednym z elementów, który pozostał po tamtej kulturze prawa do naszych czasów, jest podział prawa na publiczne i prywatne – *Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum* (D. 1.1.1.2. – Ulp. 1. inst). Użyty w tekście termin *studium* wskazuje na to, że przekaz Ulpiana był skierowany przede wszystkim do adeptów prawa. Podział prawa na publiczne lub prywatne występował już w Ustawie XII tablic (*Ab Urbe condit.* 3.34.6: *fons omnis publici privatique iuris*) i był znany Cynceronowi (*De partitione oratoria* 129) (Kuryłowicz, 2003, s. 38). Niemniej jednak częściej występuje w źródłach prawnych i pozaprawnych zaliczenie konkretnych przepisów prawa lub ich desygnatu do kategorii publiczne lub prywatne. Potwierdzenie tego znajduje się w tekstach, które dotyczą konkretnego stanu prawnego, np. sytuacji prawnej wód, które płyną z gruntu prywatnego na publiczny lub odwrotnie (D. 41.1.30.3, Pomp. l. 34 ad Sab.), dług publiczny lub prywatny (C.Th. 8.8.3) czy grunt publiczny lub prywatny (C. 12.40.5.1). Podział całego systemu prawnego na przepisy dotyczące spraw publicznych i prywatnych pozostał aktualny do dzisiaj. Tak jest pomimo coraz bardziej zacierającej się granicy pomiędzy obu masami przepisów prawa.

Dla Rzymian fundamentalne znacznie miały przepisy prawa zaliczane do prawa prywatnego. *Ius privatum*, które jest głównym celem naszego zainteresowania, według Ulpiana składało się z przepisów przynależących do prawa naturalnego, prawa narodów i prawa cywilnego: *Privatum ius tripartitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus* (D. 1.1.1.2 – Ulp. 1. Inst). Prawem naturalnym są te normy prawne, które są wspólne wszystkim stworzeniom, a więc nie tylko ludziom – *Ius naturale*

est, quod natura omnia animalia docuit (D. 1.1.1.3 pr. – Ulp. 1. Inst). Prawem narodów są przepisy prawa, którymi posługują się wszystkie narody – *Ius gentium est, quo gentes humanae utuntur* (D. 1.1.1.4. – Ulp. 1. Inst).

Ten podział uwidaczniał się głównie w pismach prawników (*prudentes*), którzy nierzadko wskazywali na pochodzenie konkretnego rozwiązania. Ale i tutaj *prudentes* byli świadomi, że nie można jednoznacznie rozgraniczyć przepisów należących do prawa prywatnego od norm pochodzenia prawnonaturalnego czy obecnego.

D. 1.1.6. pr (Ulp. 1.1 inst.): *Ius civile est, quod neque in totum a naturali vel gentium recedit nec per omnia ei servit: itaque cum aliquid addimus vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est civile effcimus.*

Trójpodział przepisów prawa na prawo cywilne, naturalne i pochodzenia obcego znajdowało swoje uzasadnienie głównie w okresie archaicznym, kiedy to podstawowe znaczenie posiadał zbiór przepisów prawa zaliczanych do *ius Quiritium*, czyli pierwotnego prawa Rzymian. Z czasem granice pomiędzy tymi trzema masami zaczęły się zacierać. W efekcie tego procesu, niewątpliwie powodowanego również utratą pierwotnego znaczenia prawa Kwirytów, Ulpian napisał, że *ius civile* nie odcina się (*recedo – ere*), a więc *de facto* „mieszają się” z normami prawa naturalnego czy prawami obcymi. W konsekwencji tego zaczęło powstawać wspólne prawo, *ius civile*, które stało się prawem właściwym dla wszystkich obywateli żyjących na terytorium Rzymu w czasach Ulpiana. Tak rozumiane *ius civile* stało się najważniejszą i najliczniejszą masą przepisów prawnych, które były zaliczane do prawa cywilnego.

Rodzi się jednak kolejne fundamentalne pytanie, a mianowicie, w jaki sposób powstawały przepisy prawa cywilnego? Odpowiedź na to pytanie znajduje się w Instytucjach Gaiusa.

G. 1.2: *Constant autem iura populi Romani ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, constitutionibus principum, edictis eorum, qui ius edicendi habent, responsis prudentium.*

Kryterium systematyki źródeł prawa rzymskiego, które przyjął Gaius, było źródło pochodzenia określonych przepisów prawa. I tak, podmiotami

uprawnionymi do tworzenia prawa były zgromadzenia ludowe (*comitia*), które uchwalały ustawy określane mianem *lex*, dalej były zgromadzenia plebejskie (*concilia plebis*), które tworzyły *plebiscita*, senat rzymski podejmujący uchwały określane jako *senatus consulta*, cesarze wydawali konstytucje (*constitutiones*), z czasem określane jako *lex*, oraz urzędnicy (*magistratus*) okresu republikańskiego mający *ius edicendi*, a zwłaszcza pretor wydający tzw. edykt pretorski (*edicta*).

Bez wątplenia najważniejszą rolę w procesie tworzenia rzymskiego prawa prywatnego odegrali *prudentes*. Prawo tworzone przez prawników określano jako *ius*. To na podstawie fragmentów ich dzieł kompilatorzy justyniańscy stworzyli najbardziej okazałą i najważniejszą część *Corpus Iuris Civilis*, jaką są *Digesta*.

Wykaz źródeł powstawania prawa rzymskiego zaprezentowany przez Gaiusa został prawie dosłownie powtórzony pod koniec okresu klasycznego przez wybitnego prawnika, jakim był Papinian.

D. 1.1.7 pr. (Pap. l. sec. definit.): Ius autem civile est, quod ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, decretis principum, auctoritate prudentium venit.

Jedyna różnica, która zachodzi pomiędzy wykazem źródeł powstania prawa według Gaiusa i Papiniana, polega na tym, że w wykazie tego ostatniego nie ma wskazanego edyktu pretora. Jego brak nie może budzić zdziwienia, bowiem już od 130 r. pretor nie mógł już tworzyć prawa poprzez wprowadzanie zmian do edyktu Pretorskiego. Stąd od czasów Hadriana określano go jako *Edictum Perpetuum*.

Przedstawiony powyżej wykaz powstawania źródeł prawa rzymskiego – czy to w wersji Gaiusa, czy Papiniana – miał charakter statyczny, tym samym nie odzwierciedlał dynamiki i perspektywy czasowej procesu tworzenia, funkcjonowania i znaczenia dla praktyki poszczególnych rodzajów aktów prawa oraz ich znaczenia dla rozwoju całego systemu prawa rzymskiego.

Całkowicie odmiennie została przedstawiona kwestia źródeł powstania prawa przez żyjącego również w II wieku prawnika Pomponiusa. Jego podręcznik *Enchiridion* został dedykowany w całości źródłom prawa rzymskiego (D. 1.2.2). W zamyśle tego prawnika ważniejsze od prostego wyliczenia

źródeł prawa było nakreślenie tła historycznego ich powstawania. W czasie, gdy instytucje Gaiusa zostały napisane, tj. ok. 160 r. po Chr., największe znaczenie dla prawa prywatnego miały dwa źródła powstawania prawa, tj. pisma jurysprudencji rzymskiej oraz konstytucje cesarskie. Znacznie mniejsze znaczenie dla prawa prywatnego miały uchwały senatu rzymskiego, które *de facto* dotyczyły sprawy publicznych. Z czasem władza ustawodawcza cesarzy ulegała ograniczeniu. Senat stał się wyrazicielem woli cesarza, stąd uchwały te określano jako *orationes principis*. Największe znaczenie *senatus consulta* miały jedynie w I w. po Chr. i to głównie w zakresie prawa spadkowego.

W II wieku, a więc za życia Gaiusa i Pomponiusa, nadal były stosowane przynajmniej niektóre, dawniejsze ustawy przyjęte przez zgromadzenia ludowe (*comitia*) czy plebejskie (*concilia plebis*), ale nie zwoływano już ani jednych, ani drugich. Ustawy czy plebiscyty stanowiły jednak podstawę do dalszych rozważań dogmatycznych podejmowanych przez *prudentes*. Rozwiązania wypracowane w okresie republikańskim były reinterpretowane i dostosowywane do potrzeb okresu klasycznego. Jednym z takich przykładów może być ustawa plebejska *lex Aquilia* (ok. 286 r. przed Chr.), na podstawie, której wprowadzono możliwość dochodzenia odszkodowania przez właściciela za zniszczenie lub uszkodzenie jego rzeczy (*damnum iniuria datum*) (D. 9.2.2. pr. –1 – G. l. 7 ad ed. provin.) (Święcicka, 2008, s. 17–32; Feenstra, 1993, s. 141–160).

W praktyce duże znaczenie dalej posiadał edykt pretorski. Jak zostało to już powyżej wspomniane, od ok. 130 r. nie było to aktywne źródło stanowienia prawa. Z polecenia cesarza Hadriana prawnik Salwiusz Juliusz spisał edykt i nie można było już zmieniać jego treści, stąd nazywano go edyktem wieczystym – *edictum perpetuum*.

Podsumowując tę część opracowania, można stwierdzić, że w okresie archaicznym, charakteryzującym się prostą gospodarką, opartą na łowiectwie i rolnictwie, prawo było niezwykle skostniałe. Aż do czasu spisania ustawy XII tab. (451–449 przed. Chr.) zasadniczo formuły przepisów prawa było zachowywane w drodze ustnego przekazu. *Leges regiae*, a więc ustawy pochodzące z okresu królewskiego nie zachowały się, a ich istnienie wciąż budzi spory w doktrynie romanistycznej. Stąd dążono do jego utrwalenia poprzez włączanie przepisów w formuły słowne budowane na wzór modlitw. W ten

sposób zapewniano pewność prawa. W okresie klasycznym i poklasycznym sposoby tworzenia prawa rzymskiego były uzależnione od zmian politycznych, ustrojowych, społecznych czy gospodarczych. W okresie rozkwitu gospodarczego i politycznego prawo było tworzone głównie przez *prudentes*, a w dalszej kolejności przez cesarzy.

Zestawienie ze sobą obu sposobów wyliczenia źródeł powstawania poszczególnych typów przepisów prawa rzymskiego jest odzwierciedleniem dynamicznie rozwijającej kultury prawnej ówczesnego czasu. Koncepcja Gaiusa jest bliższa pozytywistycznemu wyobrażeniu o źródłach prawa. Natomiast koncepcja Pomponiusa była bliższa myśleniu Rzymian, a także współczesnym zmianom zachodzącym w zakresie źródeł prawa.

PRAWO POMIĘDZY POZYTYWIZMEM A GLOBALIZACJĄ

Za twórcę pozytywistycznej koncepcji prawa uznaje się J. Austina. Autor ten w swoim dziele pt. *The Province of Jurisprudence Determined*, zacieśnił prawo do rozkazu wydanego przez politycznego zwierzchnika, a skierowanego do politycznych podwładnych. Według tego filozofa i prawnika, prawo może tworzyć władca lub suweren, podwładni zaś są zobligowani do posłuszeństwa. Przepisy prawa muszą być skierowane do wszystkich podwładnych (normy generalne) lub do grupy zdarzeń (normy abstrakcyjne). Istotnym elementem tej koncepcji są sankcje przewidziane dla nieposłusznych (Potrzeszcz, 2005, s. 17). Prawo musi być pewne i spójne.

Założenia pozytywistycznej koncepcji prawa realizowane były w ramach państwa narodowego. Każdy system prawa narodowego posiada własną hierarchię źródeł prawa, która nie podlega dyskusji ogólnospołecznej. Najważniejsze przepisy prawa są ujmowane w formie ustaw oraz kodeksów. Kodeksy w europejskiej kulturze kontynentalnej od XIX wieku odegrały istotną rolę w stabilizacji systemu prawa oraz zapewnieniu bezpieczeństwa prawnego. A jednocześnie doprowadziły do jego skostnienia i utraty zdolności do adoptowania rozwiązań prawnych do zmieniających się czasów. Pozytywistyczna koncepcja prawa przyczyniła się tym samym do skostnienia systemu źródeł prawa.

Wcześniej zostało już zauważone, że od dłuższego czasu odnotowuje się krytykę pozytywistycznych koncepcji prawa. Jak słusznie stwierdziła J. Potrzeszcz, pozytywistyczne pojmowanie prawa dostatecznie skompromitowa-

ło się w czasie II wojny światowej, a dzisiaj nie przystaje do realiów współczesnego świata (Potrzeszcz, 2005, s. 20).

Współczesne koncepcje prawa, w tym źródeł stanowienia prawa, plasują się na pograniczu koncepcji pozytywistycznej, wypracowanej w XIX w., a prawem globalnym, tworzonym pod wpływem zmian politycznych, społecznych i technologicznych. Można nawet mówić o hybrydowych systemach prawnych, a w konsekwencji i o teoriach dotyczących źródeł powstawania prawa.

Powyższe założenie opiera się na twierdzeniu, że pozytywistyczna koncepcja prawa, w tym źródeł stanowienia prawa, doznaje daleko idącego wzruszenia dzięki procesom globalizacyjnym, które powiązane są z dynamicznym rozwojem nowych technologii informatycznych. Jako istotne przyczyny, które mają wpływ na zachodzące zmiany w spostrzeganiu prawa, trzeba wskazać przeobrażenia polityczne, ekonomiczne, technologiczne i społeczne. Do zmian politycznych należy zaliczyć likwidowanie barier politycznych w różnych częściach świata, jak np. samoograniczenie suwerenności państw wchodzących w skład Unii Europejskiej m.in. poprzez zniesienie wewnętrznej kontroli granicznej. Do ważnych zmian ekonomicznych należy zaliczyć znoszenie barier celnych, administracyjnych czy powstanie globalnego handlu w Internecie. Zmiany technologiczne zachodzą w obszarze transportu, komunikowania się na odległość czy tworzenia nowych urządzeń lub usług w oparciu o technologie wysoko zaawansowane (Such-Pyrgiel, 2018a, s. 40). W końcu zmiany społeczne uwidaczniają się w masowym przemieszczaniu się ludzi, którzy coraz mniej są związani z wartościami patriotycznymi (Such-Pyrgiel, 2018b, s. 163–164; Such-Pyrgiel, 2014, s. 148–149). Raczej kierują się wartościami materialnymi czy wyższego rzędu, jak wolność (Danielsen, 2011, s. 23).

To wszystko sprawia, że współczesna koncepcja źródeł stanowienia prawa jest niezwykle dynamiczna i musi dostosowywać się do zmieniającej się rzeczywistości. Coraz mniej się mówi o systemach prawa narodowego. Tworząc przepisy prawa krajowego, ustawodawca zmuszony jest do uwzględniania prawa międzynarodowego czy – w przypadku państw europejskich – prawa unijnego.

Jak bardzo postępują zmiany w systemie prawa i źródeł powstawania prawa, uwidacznia się w prawie unijnym czy dawniej wspólnotowym. Nie dzieli się ono już na prawo publiczne i prywatne, lecz na pierwotne, czyli traktowe,

i wtórne, czyli pochodne. Dla jednego i drugiego typu przepisów prawa zostały przewidziane odmienne procedury stanowienia przepisów prawa, nieznane dla pozytywistycznej koncepcji prawa. W procesie tworzenia prawa wtórnego Parlament Europejski tylko współuczestniczy w tym procesie, zaś inicjatywa należy do Komisji Europejskiej.

Całkowicie odmienne są nazwy aktów wtórnego prawa unijnego od dotychczas stosowanego nazewnictwa w europejskiej kulturze prawnej (ustawa, *legge*, *Gesetz*). Najważniejszym aktem w prawie unijnym jest rozporządzenie (art. 288 akp. 2 TFUE), którym tworzy się prawa i obowiązki bezpośrednio stosowane w systemie praw krajowych. Z kolei dyrektywy (art. 288 akp. 3 TFUE) wymagają transpozycji. Akty te mają charakter generalny i abstrakcyjny. Z kolei decyzje (art. 288 akp. 4 TFUE) są aktami konkretno-indywidualnymi skierowanymi do konkretnego adresata (Gaja i Adinolfi, 2012, s. 159 i n.).

Całkowicie odmiennie od stosowanych procedur legislacyjnych w państwach członkowskich wygląda też przebieg procedury prawotwórczej w Unii Europejskiej. Przewidziana została procedura zwykła i procedury specjalne. Procedura zwykła (art. 294 TFUE) należy do Komisji Europejskiej (dalej: KE), która przedstawia projekt Parlamentowi Europejskiemu (dalej: PE) i Radzie. Jeszcze bardziej zawile są procedury specjalne (art. 289 ust. 2 i 4 TFUE), które mogą być wszczynane przez państwa członkowskie, PE, Europejski Bank Centralny, Europejski Trybunał Sprawiedliwości czy też Europejski Bank Inwestycyjny (Barcik i Wentkowska, 2008, s. 149 i n.).

Innymi też zasadami organizowana jest redakcja tekstów prawa unijnego, której podstawy znajdują się w Rezolucji z dnia 8 czerwca 1993 r. w sprawie jakości redakcyjnej prawa wspólnotowego (Dz.U. C 166 z 17.6.1993, s. 1) oraz w Ogólnych wytycznych w sprawie polityki legislacyjnej, dokument [SEC(1995) 2255/7, 18 stycznia 1996 r.]. Według tych dokumentów teksty aktów prawnych muszą być jasne, zrozumiałe, precyzyjne. Użyte terminy w tekście przepisu winny być proste i zrozumiałe dla przeciętnego odbiorcy. Jednocześnie nie należy stosować terminologii właściwej dla krajowych systemów prawnych. Ponadto, przepisy prawa unijnego winny odzwierciedlać wartości wspólnotowe, takie jak: równość obywatela wobec prawa czy pewność prawa. Wszelkie niejasności w wykładni prawa unijnego dokonuje

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Każdy rodzaj aktów prawnych ma swoją standardową formę. Redakcja tekstów polega też na budowaniu prostych i niedługich zdań (Wspólny przewodnik, 2015).

CYBERPRZESTRZEŃ A PRAWO

W literaturze można znaleźć liczne opracowania prawnicze w powiązaniu z zagadnieniami, takimi jak wpływ cyberprzestrzeni na tworzące się prawo. Najczęściej autorzy podejmują kwestię analizy przepisów prawa pod kątem poszukiwania regulacji prawnych odnoszących się do cyberprzestrzeni (Aleksandrowicz, 2016, 11–28). Fundamentalne jednak pytanie, jakie należy postawić i poszukać na nie odpowiedzi, jest następujące: Czy cyberprzestrzeń ma wpływ na tworzenie prawa? Albo jeszcze inne: Czy cyberprzestrzeń może być swego rodzaju źródłem stanowienia prawa?

Powyżej postawiona kwestia nie jest czymś nowym, bowiem na ten temat powstał niezwykle ciekawy artykuł autorstwa Davida R. Johnsona i Davida Posta (Johnson i Post, 1996, s. 1367–1402). Według tych autorów technologia elektronicznego komunikowania się ludzi między sobą kreśli nowe granice, niezależne od dotychczasowych granic geograficznych czy politycznych. Elektronika wraz z urządzeniami teleinformatycznymi wyznacza granice cyberprzestrzeni, która jest niezależna już od dawnych granic zwłaszcza politycznych. Ta nowa przestrzeń, tradycyjnie określana jako wirtualna, stanowi dzisiaj niemały problem dla tradycyjnego ustawodawcy. Przepisy krajowe obowiązują mieszkańców danego państwa, a organy państwowe kontrolują jego przestrzeganie. Prawo krajowe rodzi skutki jedynie na terytorium podległym władzy państwowej. Normy prawne dotyczące cyberprzestrzeni nie respektują tych granic.

Co robi obecnie tradycyjny ustawodawca? Otóż próbuje określić reguły zachowań dla uczestników cyberprzestrzeni. Cyberprzestrzeń jednak nie ma granic geograficznych czy politycznych. Uczestnicy cyberprzestrzeni za pomocą nowych technologii komunikują się ze sobą ponad granicami, wymieniają informację czy świadczą usługi. Zachwianiu zatem podlega tradycyjna koncepcja jurysdykcji terytorialnej. Zasady obecnie kreowane w cyberprzestrzeni zmierzają do stworzenia wartości, które następnie będą podstawą dla nowych rozwiązań prawnych (Johnson i Post, 1996, s. 1402).

Cyberprzestrzeń zmusza do tworzenia prawa nie dla konkretnej osoby, fizycznie zidentyfikowanej, lecz osoby, która używa konkretnego adresu mailowego. Osoba, która używa tego adresu, może być fizycznie zidentyfikowana, jednak ta sama osoba może kreować całkowicie odmienne i różne wyobrażenie o sobie dzięki cyberprzestrzeni. Ta bowiem kreuje osobowość wirtualną. Stąd prawo internetowe musi być skorelowane z osobą taką, jaka wyłania się z ID, użytkownika konta internetowego czy domeny. Z taką osobą należy łączyć prawa i obowiązki (Johnson i Post, 1996, s. 1402).

Nowym problemem, przed którym stoi prawo, jest kwestia pieniądza wirtualnego, które najbardziej znaną postacią jest bitcoin. Rodzi się tutaj kwestia legalizacji tego zjawiska czy uznania kryptowaluty za środek płatniczy. W przypadku nieuznania tej formy płatności konieczne jest zdefiniowanie prawnokarnego zakazu wytwarzania, posiadania i obrotu kryptowalutami (Szczerbowski, 2017, s. 94).

Z wykorzystaniem cyberprzestrzeni dokonuje się coraz więcej umów handlowych. Uczestnicy nowego wymiaru obrotu gospodarczego, pozostając w domu, mają możliwość włączenia się do globalnego handlu. Dzięki nowym technologiom informatycznym najszybciej rozwija się handel elektroniczny, a dynamika jego rozwoju sięga 18,4% (dane z 2015 r.). Ten dynamiczny rozwój handlu rodzi jednak szereg ważnych kwestii prawnych, związanych chociażby z jurysdykcją podatkową czy sądową. Kwestie te, mimo że są już podejmowane i opracowywane, to jednak wymagają dalszych prac badawczych (Worona, 2017, s. 277–280).

PODSUMOWANIE

Sposoby stanowienia prawa są niezwykle ważne dla praktyki stosowania prawa. Ta bowiem podlega zmianom wywoływanym różnymi zewnętrznymi czynnikami. Przepisy prawa winny być zatem dostosowywane do coraz to nowszych stanów prawnych. Proces dostosowywania prawa do potrzeb życia uwidacznia się najlepiej w prawie rzymskim. Formy tworzenia prawa uzależnione były od uwarunkowań politycznych oraz bardzo silnej pozycji *prudentes*. Ci bowiem do końca okresu klasycznego prawa rzymskiego tworzyli nowe rozwiązania prawne, dokonując interpretacji ustawy (*leges*) przyjętych przez zgromadzenia ludowe (*comitia*) lub edyktu pretorskiego, do którego

często pisano komentarze. Sporządzony przez Gaiusa wykaz źródeł prawa rzymskiego miał charakter statyczny i był skierowany głównie do zaspokojenia potrzeb dydaktycznych.

Pozytywizm prawniczy XIX i XX wieku doprowadził do skostnienia form tworzenia prawa, przez co też pojawiła się dość duża rozbieżność pomiędzy normami prawnymi a potrzebami życia. Krytyka pozytywistycznej koncepcji prawa była spowodowana głównie globalizacją i informatyzacją. Powstające nowe byty na arenie międzynarodowej, jak np. Unia Europejska, wymusiły całkowicie odmienne podejście do źródeł prawa. Zmianom podlega również nazewnictwo aktów prawnych.

Kwestią najbliższej przyszłości jest przeniesienie znacznej części aktywności człowieka do cyberprzestrzeni. To rodzi nowe wyzwania, m.in. dotyczące osobowości człowieka, podmiotowości w prawie, własności, jurysdykcji czy obowiązywania prawa w przestrzeni w rzeczywistości bez granic. Konieczne są zatem dalsze badania w tym zakresie.

Literatura

- Aleksandrowicz, T.R. (2016). *Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni ze stanowiska prawa międzynarodowego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 15, s. 11–28. ISSN 2080-1335.
- Barcik, J., Wentkowska, A. (2008). *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, Warszawa: C.H. Beck. ISBN 9788325502737.
- Dajczak, W. (2005). *Problem „ponadczasowości” zasad prawa rzymskiego: uwagi w dyskusji o „nowej europejskiej kulturze prawnej”*, „Zeszyty Prawnicze” nr 5/2, s. 7–22.
- Danielsen, D. (2011). *Economic approaches to global regulation: expanding the international law and economics paradigm*. „Journal of International Business & Law”, nr 10/23, s. 23–90. ISSN 2151-7649.
- Feenstra, R. (1993). *L'application de la loi Aquilia en cas d'homicide d'un homme libre de l'époque classique à celle de Justinie*. W: *Mélanges Wubbe*, Fribourg: Wyd. Uniwersytetu we Fryburgu, s. 141–160. ISBN 2827106256.
- Furmanek, P. (2001). *Recepcja prawa rzymskiego – średniowiecze i czasy nowożytne*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” nr 4/6, s. 46–54. ISSN 1506-8285.
- Gaja, G., Adinolfi, A. (2012). *Introduzione al diritto dell'Unione Europea*, Bari: Laterza. ISBN 97888042099192.

- Giaro, T. 2007. *Interpretacja jako źródło prawa – dawniej i dziś*, „Studia Prawnoustrojowe” nr 7, s. 243–253.
- Izdebski, H. (2011). *Elementy teorii i filozofii prawa*, Warszawa: LexisNexis. ISBN 9788376206790.
- Johnson, D.R., Post, D. (1996). *Law and Borders – The Rise of law in Cyberspace*, „Stanford Law Review”, vol. 48, No 5, s. 1367–1402. ISSN 0038-9765.
- Jolowicz, H.F. (1957). *Roman foundations of modern law*, Oxford: University Press. ISBN 9780198251194.
- Kupiszewski, H. (1988). *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa: PWN. ISBN 830108278X.
- Kuryłowicz, M. (2003). *Prawo rzymskie. Historia, tradycja, współczesność*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. ISBN 832272044.
- Levy, E. (1942). *Reflections on the First” Reception” of Roman Law in Germanic States*, „The American Historical Review” nr 48, s. 20–29. ISSN 0002-8762.
- Litewski, W. (1989). *Historia źródeł prawa rzymskiego*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. ISBN 8301096349.
- Lukash, S. (2015). *Rynek internetowy jako źródło rozwoju biznesu*, „Journal of Modern Science” nr 3/26, s. 383–395. ISSN 1734-2031.
- Potrzeszcz, J. (2005). *Pozytywistyczna a niepozytywistyczna koncepcja prawa*, „Roczniki Nauk Prawnych” nr 15/1, s. 7–37. ISSN 1507-7896.
- Sitek, B. (1999). *Prawo rzymsko-holenderskie. Współczesne zastosowanie prawa rzymskiego*. W: T. Maciejewski (red.), *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, Koszalin: BWSH, s. 33–45. ISBN 8387739502.
- Somma, A. (2005): P.G. Monateri, T. Giaro, A. Somma, *Le radici comuni del diritto europeo. Un cambiamento di prospettiva*, Roma: Carocci, s. 169–261. ISBN 8843033549.
- Stępień, K. (1995). *Afirmacja prawa naturalnego czy pozytywizm prawniczy*, Człowiek w kulturze, 6–7/1995, s. 251–260. ISSN 1230-4492.
- Such-Pyrgiel, M. (2014). *Legal changes against the family and single people in twenty first century in Poland* w: *Annales Universitatis Apilenis Series Jurisprudentia JURISPRUDENTIA*, ISSN 1454-4075, Volume 17/2014 ,pp. 148–156.
- Such-Pyrgiel, M. (2018a). *Nowe modele biznesu w dobie transformacji cyfrowej w: Społeczne ekonomiczne aspekty zarządzania w organizacjach przyszłości*, s. 39–56. ISBN 9788362753956.

- Such-Pyrgiel, M. (2018b). *The Socio-Demographic Changes in Contemporary Polish Society – Selected Issues*. In *Politické vedy*. [online]. Vol. 21, No. 4, 2018. ISSN 1335–2741, pp. 162–177. Dostępne na: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2018.21.4.162-177>
DOI: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2018.21.4.162-177>
- Szczerbowski, J.J. (2017). *Legalizacja kryptowaluty Bitcoin. Aspekty cywilnoprawne*, „Journal of Modern Science” nr 4/35, s. 91–104. ISSN 1734-2031.
- Świącicka, P. (2008). *Lex Aquilia de damno – problemy z datacją ustawy*, „Krakowskie Studia Prawnicze: Zeszyt poświęcony pamięci Prof. Stanisława Płazy”, Kraków, s. 17–32. ISSN 0023-4478.
- Wieacker, F. (1981). *The importance of Roman law for western civilization and western legal thought 4 B.C.*, „International and Comparative Law Review” nr 4, s. 257–281. ISSN 1213–8770.
- Worona, J. (2017). *Cyberprzestrzeń a prawo międzynarodowe. Status quo i perspektywy*, praca doktorska, Białystok: Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu w Białymstoku.
- Wspólny przewodnik praktyczny Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji przeznaczony dla osób redagujących akty prawne Unii Europejskiej, Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej 2015, ISBN 9789279491139.
- Zawisza, J. (2015). *Cyberprzestrzeń jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, „Journal of Modern Science” nr 4/27, s. 403–416. ISSN 1734-2031.

